

LAKUNALAR LINGVISTIK HODISA SIFATIDA

Kodirova Shaxnoza Abduraxmonovna

SamDChTI mustaqil imiy izlanuvchisi

Annotatsiya: *Lakuna hodisasi zamonaviy tilshunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya kontekstida tahlil qilinadi. Lakunalar til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini namoyon etuvchi lingvistik hodisadir va tillararo muloqot jarayonida semantik nomuvofiqlik va tushunmovchiliklarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. Maqolada lakuna tushunchasining nazariy asoslari, turlari (leksik, madaniy, semantik) hamda ularning tarjima nazariyasi, qiyosiy tilshunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiyadagi ahamiyati atroflicha tahlil qilinadi. Shu bilan birga, maqolada real misollar yordamida lakunalar aniqlanadi va ularning tarjimada yuzaga keladigan qiyinchiliklar bilan bog‘liq tavsiyalar keltiriladi.*

Kalit so‘zlar: *Lakuna, tilshunoslik, madaniyatlararo kommunikatsiya, tarjima nazariyasi, semantik nomuvofiqlik, leksik lakuna, madaniy lakuna, semantik lakuna.*

Zamonaviy tilshunoslik fanida tillararo hamda madaniyatlararo muloqot jarayonida yuzaga keladigan semantik va pragmatik muammolarni chuqur tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Turli tillar va madaniyatlar o‘rtasidagi tafovutlar, ayniqsa, muayyan tushuncha yoki hodisalarning bir tilda mavjud bo‘lib, boshqa tilda to‘liq ekvivalentga ega emasligi holatlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Bunday nomuvofiqlik tilshunoslikda “lakuna” atamasi orqali izohlanadi.

Lakuna hodisasi, asosan, muayyan xalqning tarixiy rivoji, ijtimoiy tajribasi, urf-odatlar va mental xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, bu omillar til tizimida o‘ziga xos birliklarning shakllanishiga olib keladi. Natijada, bir til doirasida faol qo‘llaniladigan leksik yoki semantik birliklar boshqa til vakillari uchun begona bo‘lib qoladi yoki izoh talab etadi. Shu jihatdan, lakunalar tarjima jarayonida muhim muammo sifatida yuzaga chiqib, tarjimonlardan nafaqat til bilimini, balki madaniy kompetensiyani ham talab etadi.

Mazkur hodisa tarjima nazariyasi, madaniyatlararo kommunikatsiya hamda kognitiv tilshunoslik doirasida keng o‘rganilib, til va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ochib berishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi[1,64]. Lakunalarni aniqlash va tasniflash orqali tillararo muloqotda yuzaga keladigan semantik bo‘shliqlarni bartaraf etish, kommunikativ samaradorlikni oshirish imkoniyati paydo bo‘ladi. Shu sababli ushbu maqolada lakuna tushunchasining nazariy asoslari, asosiy turlari hamda ularning lingvistik tizimdagi o‘rni atroflicha tahlil qilinadi.

“Lakuna” atamasi lotincha lacuna so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “bo‘shliq”, “uzilish” yoki “yetishmovchilik” kabi ma’nolarni anglatadi. Tilshunoslik fanida ushbu atama bir til tizimida mavjud bo‘lgan leksik, semantik yoki madaniy birlikning boshqa til tizimida to‘liq yoki qisman muqobil ifodaga ega emasligi holatini ifodalash uchun qo‘llaniladi [2,86]. Bunday bo‘shliqlar, odatda, til va madaniyatning uzviy bog‘liqligi natijasida yuzaga kelib, muayyan xalqning tarixiy rivoji, ijtimoiy tuzilishi va dunyoqarashini aks ettiradi.

Lakunalarining paydo bo‘lishi ko‘pincha milliy madaniyat, urf-odatlar, mentalitet hamda tarixiy tajriba bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Masalan, ayrim tillarda qarindoshlik munosabatlarini ifodalovchi nozik semantik farqlar mavjud bo‘lsa, boshqa tillarda bunday farqlar umumiy bir birlik orqali ifodalanadi. Bu holat tarjima jarayonida qo‘shimcha izoh yoki tavsifiy tarjimadan foydalanishni talab qiladi.

Lakunalarining bir necha asosiy turlari farqlanadi. Leksik lakunalar muayyan tushunchani nomlovchi so‘zning boshqa tilda mavjud emasligi bilan xarakterlanadi. Jumladan, o‘zbek tilidagi “tandir” tushunchasi nafaqat hududiy birlikni, balki ijtimoiy munosabatlar, qo‘shnichilik, o‘zaro yordam va jamoatchilik nazoratini ham o‘zida mujassam etadi. Yapon tilida ushbu tushunchaga to‘liq mos keladigan yagona so‘z mavjud emasligi sababli u オープン yoki izohli tarjima orqali ifodalanadi. Bu holat leksik lakunaga yaqqol misol bo‘la oladi.

Madaniy lakunalar an‘analar, ijtimoiy institutlar va milliy qadriyatlar bilan bog‘liq bo‘lib, tarjima jarayonida eng murakkab hodisalardan biri hisoblanadi. Masalan, o‘zbek madaniyatiga xos bo‘lgan “hashar” tushunchasi ko‘plab xorijiy tillarda to‘liq ekvivalentga ega emas va izohli tarjima orqali beriladi [3,39]. Ushbu birlik jamoaviy mehnat bilan bir qatorda ijtimoiy birdamlik va madaniy mas‘uliyat g‘oyalarini ham ifodalaydi.

Shuningdek, semantik lakunalar ham alohida ahamiyatga ega bo‘lib, bunda so‘z tashqi shaklan mavjud bo‘lsa-da, uning mazmuniy yoki konnotativ ma‘nosi tillararo farqlanadi. Bu holat ayniqsa frazeologik birliklar va metaforalarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan, yapon tilidagi 懐かしい (natsukashii) iborasi o‘tmishni sog‘inish, ammo achchiq emas, yoqimli xotira bilan eslash, tarjima qilinganda mazmunini biroz yo‘qotadi va o‘zbek tilida *sog‘inch* deyiladi, ammo ijobiy nostalgiya alohida ajratilmaydi. Bunday holatlar semantik lakunalarining mavjudligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotchilar fikriga ko‘ra, lakunalarni to‘g‘ri aniqlash va ularni kontekst asosida talqin qilish tarjima jarayonida mazmuniy adekvatlikni ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi [4,68]. Shu sababli lakuna hodisasini o‘rganish tarjima nazariyasi va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Lakunalar til va madaniyatning uzviy hamda o‘zaro bog‘liq tizim ekanligini yaqqol namoyon etuvchi muhim lingvistik hodisa hisoblanadi. Ushbu hodisa tillararo muloqot jarayonida semantik nomuvofiqlik, ma‘no yo‘qotilishi va kommunikativ tushunmovchiliklarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, milliy madaniyat, mentalitet va tarixiy tajribaga xos birliklarning boshqa til vakillari tomonidan to‘liq anglanmasligi lakuna muammosini yanada dolzarb etadi.

Lakunalarining ilmiy jihatdan o‘rganilishi tarjima nazariyasida adekvatlik va ekvivalentlik masalalarini hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tarjimon tomonidan lakunalarni to‘g‘ri aniqlash, ularni izohli, funksional yoki tavsifiy usullar orqali yetkazish kommunikativ samaradorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, lakuna hodisasining tahlili qiyosiy tilshunoslik doirasida tillar o‘rtasidagi semantik va madaniy tafovutlarni aniqlash imkonini beradi. Lakunalar madaniyatlararo kommunikatsiyada madaniy kompetensiyani shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu hodisani chuqur o‘rganish xorijiy tillarni o‘qitish jarayonida ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib,

o‘rganuvchilarda nafaqat til bilimini, balki madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusida lakunalarni kognitiv, pragmatik va diskursiv yondashuvlar asosida tadqiq etish tilshunoslik fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida ilmiy izlanishlar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Марковина И. Ю. Лакуны как феномен межкультурной коммуникации. – Москва: МГЛУ, 2009. – 256 с.
2. Сорокин Ю. А. Межкультурная коммуникация и проблема лакун. – Москва: УРСС, 2010. – 240 с.
3. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Сравнительная стилистика французского и английского языков. – Москва: Издательство иностранной литературы, 2000. – 312 с.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. – Москва: ЭТС, 2011. – 424 с.
5. Беляев В. М. Лексические лакуны и их перевод. – Санкт-Петербург: СПбГУ, 2012. – 198 с.
6. Гаевская М. В. Проблемы культурной лакуны в переводе. – Москва: Наука, 2015. – 215 с.
7. Новикова О. С. Когнитивные аспекты лакун в межъязыковой коммуникации. – Санкт-Петербург: Речь, 2017. – 230 с.
8. Петрова И. А. Лингвокультурные лакуны: теория и практика перевода. – Москва: Флинта, 2019. – 256 с.